

8. Селіванова О.О. (2001) Когнітивний аспект контрастивної ономазіології // Мовознавство. –2001. – №1.– С. 71 – 75.
9. Сегін Л.В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах: Автореф. дис... канд. філол. наук / Донецьк, 2003.– 20 с.
10. Снитко Е.С., Левинская Е.Е. Внутренняя форма эмотивно-оценочных единиц в современном русском языке // Русское языкознание. -1992.- № 24. - С. 57-62.
11. Вендина Т.И. Словообразование как источник реконструкции языкового сознания // Вопросы языкознания. –2002. – № 4. – С. 42 – 52.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ТА КАТЕГОРІЗАЦІЯ ГУМОРУ

І.К. Кобякова

У статті розглядається дієвість мовотворчої функції у парадигмі несерйозних текстів – авторських висловлювань та колективних жартів. Осмислюється таксономія нетипових текстів. Ключові слова: мовотворча функція, метазнаки гумору, нетипові тексти, алоніми, соціальний та лінгвістичний досвід, лінгвістичний експеримент.

В сучасній лінгвістиці значна увага фокусується на дослідженні аспектів комунікації: вивчаються не тільки письмові тексти, але й усна розмовна мова, не тільки вербальні, але й невербальні форми комунікації, не тільки серйозне, але й так звані несерйозні висловлювання.

Намітилась тенденція до вивчення мовотворчої функції (МТФ), її реалізації у різних дискурсах. відповідними засобами. Аналіз МТФ являє собою евристичний інтерес для розкриття як її механізму, так і для перспектив типологічних досліджень. Уявляється, що авторські гумористичні висловлювання (АГВ) і неавторські жарти (НЖ) - це типовий локус реалізації МТФ. Аналіз МТФ у згаданих текстах препарує осмислення гумористичної ситуації, розпізнання природи гумору, його варіативного представлення та категоризації.

Енігматична сутність гумору викликає інтерес різних вчених, а серед них - психологи [1; 2] та філологи [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Гумор є складною естетико - мислительною категорією. Його алоніми представлені широким спектром метазнаків (див.табл.1)

Таблиця 1 - Метазнакова представленість гумору

комічність	забавність	балагурство	дотепність	гострослів'я	сміх	іронія
веселе, забавне, невдале, чудне	забавне, веселе, вражаюче	жарти, амбівалентність, дворушництво	парадокс, двозначність, нонсенс	каламбур, гра слів, зевгма, оксиморон	Незвичайне сприйняття, доброзичливість	Ренонсіяція, висміювання

Гумор асоціює з комічним [5, 153]. Комічне з'являється в ситуаціях, сприймається як веселе, дотепне або безглузде. Комічне базується на протиріччі між формою та змістом, іноді воно проявляється в грі словом, в жарті, пов'язане з емоційним, привабливим [5,150-153].

Комічний феномен, за твердженням З.Фрейда, включає пародію, іронію, сатиру і гумор, принижує гідність людини, виявляє слабкість, залежність інтелектуальних здібностей від потреб тілесних.

Категорія комічного реалізується в текстах балагурства, творах „сміхової” культури. Проблема комічного переймається літературознавство [7, 3], естетика [9, 7], філософія [10, 52] та психологія [2, 209]. Гумор співвідноситься з дотепністю, якому належить особлива роль в системі творчих здібностей людини. Перша формальна класифікація прийомів дотепності належить Цицерону [11, 83]. За Цицероном, дотепність реалізується в словесних формах двозначності, каламбурах, незвичайних трактуваннях власних імен, в прислів'ях, алегоріях, метафорах.

3. Фрейд пояснював механізм гострослів'я смішним словотворенням типу „**ФАМІЛІАРНО**” (1), використанням одного й того ж матеріалу з незначною модифікацією (2), а також двозначністю (3) [2, 209]. До каламбурів (тобто до використання того самого матеріалу з незначною модифікацією) наближаються парадокси – судження, в яких присудок заперечує підмет або означення. Пор. алогічність судження: *Усі розумники – дурні, лише дурні – розумники*. В парадоксах можуть бути зашифровані особливо тонкі думки, на перший погляд – не конвенціональні, алогічні (пор. парадокси О.Уайльда). Дотепність, на думку З.Фрейда, використовується з метою обійти „ментальних цензорів”, не дозволити їм розпізнати схованого за поверхневою структурою смислу.

Жарт та сміх – антропологічні явища, це схильність людини відповідно сприймати незвичні і смішні аспекти фізичної і соціальної реальності. Жарт і сміх доповнюють одне одного. Сміх, за визначенням Канта, „афект в результаті везапного преобразования напряженного ожидания, не находящего разрешения” [10, 190].

Гумор асоціює з балагурством – одним із національних форм сміху, в якій значна частка належить „лінгвістичній” стороні [4, 21]. Балагурство називають нульовою інформацією. Гра зі словом тут доходить до абсурду, до семантичного спустошення. Є форма, звучить текст, але немає смислу: текст позбавлений комунікативної цінності. В текстах балагурства наявне щось смішно-брутальне, принижене, перевернуте. На відміну від балагурства гострослів'ю притаманна образна, експресивна передача думки. В стихії гострослів'я шаблонізація суміщається з творчістю. Пор. рос. *Академятник, рожденица, недоСережа, недо-музыка* [12, 175].

Балагурство руйнує значення слів, псує їх зовнішню форму, подає невірну етимологію, пов'язує (з огляду на риму) подібні за звучанням слова. В лінгвістиці комічне і смішне об'єдналось терміном „комізм” [6, 8]. Балагурству притаманні оксиморонні метатези, каламбури, що створюють ірреальні антисвіти. Синтаксичний і смисловий паралелізм служить руйнуванню реальності, розділенню на двійників, створенню сміхової „тіні” реальності.

Особливу увагу вчених привертають проблеми співвідношення сатири, іронії та гумору – їх сутність, соціальна значимість та механізм взаємодії. Сатира та іронія відрізняються емоційним характером незадоволення. Сатира виражає модальність у відкритій формі, іронія – в скритій (під модальністю розуміємо суб'єктивно-оціночне ставлення автора до змістовності мовлення, співбесідника й самого себе). Особливе місце в емоційно-експресивній мові адресанта посідає іронія як стилістичний засіб.

За думкою С.І.Походні, „ирония как языковое явление представляет собой уникальную, единственную в своём роде возможность реализации скрытой субъективно-оценочной модальности отрицательного характера” [7, 9].

До іронії тяжіють парадокси. В парадоксах поняття, що виключають одне одного, об'єднуються, не зважаючи на їх несумісність, а в іронії висловлюється одне, а розуміється інше.

Сатира базується на „смехе насмешливом” [6, 8-9]. Сатира та гумор омовляються засобами конкретної мовної системи. Гумористичний смисл виникає у відповідній конституації: в результаті корекції аспектів семантики і прагматики. Сміх гумориста і сатирика відрізняються один від іншого. Гуморист ставиться до смішного поблажливо, добродушно, співчуваючи людям, яких зображує. „Сатирик своим пером-бичом хлещет осмеиваемую им жизнь” [13, 8].

Гумор „звертаючись” до запозичень з комічного та іронії, володіє своє власною тональністю. Іронія та сатира часто створюють враження холодності та інтелектуальності. Гумор тепліше. Він шукає скриті філософські аспекти буття і дозволяє збагнути велике багатство гумориста [5, 153]. „Власна тональність” гумору з'ясовується при асоціації з категоріями комічного, забавного, балагурства, дотепності, гострослів'я, іронії, сатири та сміху.

Гумор має етнічне забарвлення, він орієнтований на традиції носіїв мови. В англійському гуморі: „серьезность англичан лишь подчеркивает остроумие их шуток”. Національна диференціація гумору була відзначена В.Я.Проппом, котрий зауважив, що французький гумор відрізняється витонченістю та дотепністю (А.Франс), німецький – важкістю (Гауптман), англійський – іноді доброзичливий, а іноді глузливий (Ч.Діккенс, Б.Шоу), російському гумору притаманні гіркота та сарказм [6, 21].

Гумор – результат вторинної номінації, „экспрессивного выражения тех или иных эмоций говорящего по поводу содержания сообщения” [14, 16]. Гумор проявляється в умінні відшукати смішне в ситуації, де здавалося б немає нічого смішного [11, 66]. Гумор, за спостереженнями М.Мінського, допомагає обійти гострі моменти спілкування, „чисто логический нонсенс имеет такую же юмористическую окраску, как и двусмысленность шутки” [1, 285]. Гумор виконує соціальну функцію, фокусує увагу адресата на „збоях” мислення. „Для того, чтобы научиться планировать свою деятельность, человек должен был научиться видеть те границы, в пределах которых мышление не дает сбоев” [1, 299].

Про поліактивність гумору свідчить його кореляція з такими компонентами, як сміх (незвичайне, смішне сприйняття), іронія (висміювання), комічне (гра словом, жарт, сміх, сатира), гротеск (образне, привабливе, бурлескне, комічне, критичне), гег (ефект жарту, трюк), сатира (моралізаторська критика, глузування), забавне (естетичне, емоційне, звернене до інтелекту, веселе, контрастне, привабливе).

Думки про суміжність комічного, гумористичного, іронічного та сатиричного заслуговують на особливу увагу. Неправомірним є при цьому обмеження „лінгвістичного” боку гумору тільки грою слів [15, 46], бо існує багато інших засобів МТФ для реалізації гумористичного ефекту.

Поняття гумору нелегко піддається розпізнанню. З метою уточнення цього поняття релевантною є спроба визначити його параметри. Для цього з словника А.Хорнбі виписуються алоніми слова *humour*, потім – алоніми алонімів цього слова. Алоніми сприймаються за семантичні множники, складаються списки останніх, вираховується семантична дистанція між цими одиницями. В експерименті зареєстровані наступні ланцюжки алонімів слова *humour*:

Humour	- the capacity to see and appreciate funny and amusing thing; - the quality of being funny or amusing; what is ridiculous and laughable ;
	-the temporary state of mind of a person, a passing mood or frame of mind ; -/old use/ one of certain liquids supposed to be in the body, thought to determine a person's mental and physical quality.
Funny	-causing fun or amusement ; strange , queer , difficult to understand.
Amusing	-to amuse /v./ to make cheerful and happy , smiles and laughter; cause the mind to be employed in a pleasant way.
Ridiculous	- worthy of ridicule, absurd , unreasonable .
Laughable	-amusing, cause laughter .
Mind	-that part of the person that thinks, feels and wants; what one thinks or feels; one's thoughts, opinions , wishes.
Liquid	- substance that is neither solid nor a gas.
Strange	- not previously known, seen; unusual, puzzling , remarkable , unaccustomed .
Queer	-strange, odd , open to suspicion, skill, doubtful , out of sorts, unwell.
Difficult	- not easy, hard to do, requiring effort, skill, strange force; troublesome , causing worry or anxiety.
Cheerful	- happy and contented; bright, pleasant, bringing happiness.
Happy	- fortunate, lucky, feeling or expressing pleasure; well-suited to the occasion.
Absurd	- foolish, silly, unreasonable , causing people to laugh.
Unreasonable	- not having reason; not sensible; absurd .
Opinion	- mind ; what one thinks about.

Слово Humour експлікується алонімами, що співвідносяться з трьома етапами, наприклад:

- 1 етап: humour /7/, funny /5/, amusing /5/, ridiculous /3/, laughable /3/, a state of mind /2/, liquid /1/.
- 2 етап: strange /4/, queer /5/, difficult /3/, cheerful /3/, happy /2/, unreasonable /2/, absurd /2/, opinion /2/.
- 3 етап: puzzling /1/, remarkable /1/, unaccustomed /1/, doubtful /1/, troublesome /1/, well-suited /1/.
- odd /1/.

Індекс в дужках вказує на кількість алонімів, за якими *humour* співвідноситься з одноіменною категорією (див. Табл.2). Ядерні та периферійні маркери категорії гумору уточнюються за формулою семантичної дистанції між словами:

$$D = 1 - \frac{2q}{A + B},$$

в якій q – спільні значення слів-кореляторів, A + B – сума значень останніх.

Дистанція між алонімами змінюється в залежності від суми спільних значень. Так, при збільшенні спільних значень семантична дистанція між алонімами зменшується. Пор. слова *humour and amusement* q=3, A=7, B=5, q= amuse, mind, laughable.

$$D = 1 - \frac{2 \times 3}{7 + 5} = 1 - \frac{6}{12} = 0,5.$$

Таблиця 2 - Семантичні сходження та розходження алонімів категорії *humour*

Алогізми	Множники																								
	humour	amusement	funny	cheerful	queer	strange	ridiculous	difficult	happy	absurd	unreasonable	mind	opinion	liquid	puzzling	remarkable	unaccustomed	doubtful	unwell	troublesome	bright	well-suited	judgment	odd	laughable
Humour	+	+	+				+				+		+												+
Amusement		+	+					+			+														+
Funny		+	+		+	+		+																	
Cheerful				+				+													+				
Queer					+	+												+	+					+	
Strange					+										+	+	+								
Ridiculous						+	+		+	+															
Laughable		+					+																		+
Difficult								+													+				
Happy									+													+			
Absurd										+	+														
Unreasonable										+	+														+
Mind												+	+												
Opinion												+	+												
Liquid														+											
Puzzling															+										
remarkable																+									
unaccustomed																	+								
doubtful																		+							
unwell																			+						
troublesome																				+					
bright																						+			
well-suited																							+		
odd																								+	

І, навпаки, при зменшенні кількості спільних значень семантична дистанція між алонімами зростає. Пор. слова *humour, liquid*, їх q = 1 (liquid)

$$D = 1 - \frac{2 \times 1}{7 + 1} = 1 - \frac{2}{8} = 0,75.$$

Відсутність спільних значень (q) вказує на семантичне розходження, наприклад, анонімів *humour and puzzling* (q=0). Пор.

$$D = 1 - \frac{1 \times 0}{7 + 1} = 1 - 0 = 1.$$

Виявлення семантичних дистанцій між словами зазначеного поля об'єктивує наявність парадигми ядерних та периферійних алонімів зазначеної категорії. Див. Табл.3.

Таблиця 3 - Ядерні та периферійні алоніми категорії *humour*

Ядерні алоніми	
amusing 0,5	
funny 0,66	
mind 0,75	
liquid 0,75	
laughable 0,8	
Absurd 0,8	
Периферійні алоніми	
Difficult 1	Puzzling 1
Cheerful 1	Remarkable 1
Happy 1	Unaccustomed 1
Unreasonable 1	Doubtful 1
Queer 1	Strange 1

До слова *humour* тяжіють алоніми *amusing* =0,5, *funny* = 0,66, *laughable* = 0,8, *liquid* = 0,75, *mind* = 0,75. Алонім *liquid* “рідина в крові” етимологічно нагадує про виток *humour*. Інші алоніми дистантують від останньої лексеми. Див.табл. 3.

Спільним для гумору, сатири та іронії є специфічне відображення дійсності шляхом негації та осудження референтів. Гумор при цьому - це доброзичливе, не глумливе ставлення до адресата, сугестивний вплив на нього, опосередковане відчуження та суб'єктивне тлумачення канонізованого досвіду.

SUMMARY

The article in question deals with the linguo-creative function of the non-typical texts (maxims and unauthorized jokes). The humorous effect is being studied and the taxonomy of the unserious texts is being considered.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Минский М. Остроумие и логика бессознательного // Новое в зарубежной лингвистике. - Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. -Прогресс, 1988. - С. 281-309.
2. Фрейд З. "Я" и "Оно" / Труды разных лет. - Тбилиси: Мерани, 1991.- Т. 2. -426 с.
3. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики.- М.: Худ. гт., 1975.-504 с.
4. Лихачев Д.С. Смех в Древней Руси. - Л.: Наука, 1984.-295 с.
5. Пави П. Словарь театра.-М.: Прогресс, 1991.-501 с.
6. Пропп В.Я. Проблемы комизма и смеха. - М.: Искусство, 1976. - 182 с.
7. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии. - К.: Наукова думка, 1989. - 127с.
8. Титаренко Е.Н. Языковые средства выражения юмора / на материале произведений английской и американской литературы XIX-XX веков / Дис... канд. филол.наук. - Киев, 1992.- 205 с.
9. Дземидок Б. О комическом. М.: Прогресс, 1974.-23 с.
10. Кант. Е. Критика чистого разума. - С.-Петербург.: ИКА ум-аут, 1993.-472 с.
11. Лук А.Н. О чувстве юмора и остроумии. - М.: Искусство, 1988. - 192 с.
12. Земская Е.А. Русская разговорная речь // Фонетика. Морфология. Лексика. Жест. - М.: Наука, 1983.- 238 с.
13. Бойчевский В.И. Юмор и сатира в классической литературе // В сб. Серезникова В. Сатира и юмор. - К.: Издание автора, 1927. -213 с.
14. Шведова О. Печерки по синтаксису русской разговорной речи. - М.: АН СССР, 1960. - 377 с.
15. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяева Е.Н. Русская разговорная речь // Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис. - М.: Наука, 1981. - 276 с.